ทำไมต้องแก้รัฐธรรมนูญ

ดร.กิจบดี ก้องเบญจภุช*

ประเทศไทยได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นฉบับชั่วคราวเพราะว่ายังไม่สมบูรณ์เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่ได้มีรัฐธรรมนูญ ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมมากนัก ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยก็มีแต่กลุ่มนักเรียนนอกที่กลับมาจากต่างประเทศเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงมีความรักความเคารพในองค์พระมหากษัตริย์ไม่เคยคิดที่จะแย่งชิงอำนาจ ยากดีมีจนอยู่ภายใต้การปกครองขององค์พระมหากษัตริย์ก็นับว่าเป็นบุญล้นเหลือแล้ว

ประชาชนคนไทยรู้ว่าเป็นประเทศไทยมาได้ทุกวันนี้ก็เพราะพระมหากษัตริย์ไทยของเรา ทุกพระองค์ได้เอาเลือดเนื้อเข้าแลกไว้ทำให้เรามีชาติมีแผ่นดินอยู่

บรรพบุรุษทุกคนได้สละชีพเพื่อชาติกันทั้งนั้นโดยไม่คิดหวังผลตอบแทน นี่เป็นความรู้สึกของคนไทย

เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑ เป็นฉบับชั่วคราวก็ได้จัดทำรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ ขึ้นมาใหม่เสร็จแล้วได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๕

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้อยู่สิบสี่ปีเศษผู้มีอำนาจขณะนั้นก็อ้างว่ารัฐธรรมนูญประกาศใช้มานานถึงสิบสี่ปีเศษ เหตุการณ์บ้านเมืองก็เปลี่ยนแปลงไปบทบัญญัติต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญล้าสมัยไม่ทันต่อปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไปนี่คือข้ออ้างของผู้มีอำนาจในขณะนั้น

แต่ถ้าได้ศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ เป็นช่วงที่เกิดการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ อีกทั้งมีการแสวงหาประโยชน์จากการมีอำนาจทางการเมืองด้วย

---

* รองศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

อาจารย์พิเศษคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีใครพูดถึง อ้างกันแต่ว่ารัฐธรรมนูญล้าสมัย แท้จริงก็เป็นพฤติกรรมของนักการเมืองในขณะนั้นที่ต้องการอำนาจและประโยชน์ ไม่ได้ดูว่าประชาชนเป็นอย่างไร ชีวิตประชาชนก็ยังเหมือนเดิมไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลง

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเป็นเพียงกรอบในทางปฏิบัติหากนักการเมืองเข้ามาใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญโดยมุ่งเพื่อหาอำนาจและประโยชน์ของตนเองโดยอ้างประชาชน รัฐธรรมนูญจะบัญญัติอย่างไรก็จะต้องแก้ไขอยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด

เพราะความไม่ดีทั้งหลายโทษรัฐธรรมนูญ

ทั้ง ๆ ที่คนใช้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญอย่างบิดเบี้ยวเพื่ออำนาจและประโยชน์ส่วนตน

หากดูจากประเทศสหรัฐอเมริกาประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาถึงทุกวันนี้เป็นเวลา ๒๒๒ ปี ยังไม่เคยเปลี่ยนรัฐธรรมนูญเลยยังคงใช้ฉบับเดิมมีการแก้ไขบ้างเล็กน้อยเท่านั้น

ทำไมจึงไม่ล้าสมัย...?

หรือนั่นเป็นประเทศสหรัฐอเมริกา

ประเทศอังกฤษไม่ได้เขียนรัฐธรรมนูญไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเสียด้วยซ้ำไปทำไมเขาจึงบริหารประเทศกันให้เจริญได้

ประเทศไทยเรามีแต่ปัญหาเพราะคนส่วนหนึ่งที่แสวงหาอำนาจและประโยชน์อย่างขาดคุณธรรม

แล้วโยนความผิดไปให้รัฐธรรมนูญ

ต้องแก้รัฐธรรมนูญ

แต่ไม่แก้ที่พฤติกรรมของตน

เมื่อได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓ แล้วเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๘๙ ก็เปลี่ยนที่มาของอำนาจนิติบัญญัติใหม่ เปลี่ยนที่มาของอำนาจบริหารใหม่ แต่ก็ใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เพียงปีเศษ ก็ถูกยกเลิกโดยคณะปฏิวัติเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๙๐

ในช่วงที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓ ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของคน พฤติกรรมของนักการเมืองเองที่แย่งผลประโยชน์กัน ปัญหาทุจริตคอรัปชั่นมีมากขึ้น การบริหารราชการแผ่นดินแทนที่จะช่วยกันเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติแต่กลับใช้เวทีทางการเมืองโจมตีกัน

ผลที่ตามมาก็คือการปฏิวัติ

คณะปฏิวัติได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๔ เป็นฉบับชั่วคราว เปลี่ยนเนื้อหาสาระของรัฐธรรมนูญใหม่

แต่พฤติกรรมของนักการเมืองก็ยังคงเหมือนเดิมและหนักขึ้น

คือแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์กันในกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมือง

เกิดกบฏหลายครั้ง

นักการเมืองเรียกร้องผลประโยชน์จากรัฐบาล

ขอสิทธิพิเศษในเรื่องสัมปทานและการค้าขายกับรัฐ

เรียกได้ว่าหาประโยชน์กันมากกว่าก่อนเกิดระบอบประชาธิปไตยของไทยเสียด้วยซ้ำไป แสดงว่าปัญหาไม่ได้เกิดจากตัวบทกฎหมายโดยตรง แต่เกิดจากพฤติกรรมของนักการเมือง

รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๕ ร่างเสร็จได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ.๒๔๙๒ ได้เปลี่ยนบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญใหม่อีก โดยผู้ร่างหวังว่าจะเป็นแนวทางบริหารประเทศไปสู่การเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

โดยลืมไปว่ารัฐธรรมนูญเป็นเพียงตัวบทกฎหมายที่วางกรอบการปกครองประเทศไว้ ถ้านักการเมืองไม่ปฏิบัติตาม หรือหาช่องว่างช่องโหว่ของรัฐธรรมนูญมาสร้างปัญหาบ้านเมืองก็จะไม่สงบดังที่เป็นอยู่

ระหว่างใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๕ ปัญหาก็เหมือนเดิมเกิดการแย่งชิงอำนาจกันอีกระหว่างนักการเมืองขณะนั้นนำไปสู่การปฏิวัติอีกยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๕ นำรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ ที่ว่าล้าสมัยนั้นมาแก้ไขเพิ่มเติมประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๖ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ.๒๔๙๕

นี่แหละประเทศไทย

ระหว่างใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๖ ถึงแม้จะเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติรัฐธรรมนูญใหม่ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่แตกต่างไปจากที่ผ่านมาคือการแสวงหาผลประโยชน์ของนักการเมือง ข้าราชการใช้อำนาจเกินขอบเขตความขัดแย้งในรัฐบาล ล้วนแต่เป็นพฤติกรรมของคนมิใช่บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไม่ดี

หากศึกษาเหตุการณ์ทางการเมืองในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะพบว่าไม่ว่าจะเขียนบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญอย่างไร นักการเมืองจะหาช่องทางสร้างประโยชน์ให้กับตนเองจนทำให้เกิดปัญหา

ที่สำคัญรัฐธรรมนูญไม่ว่าของประเทศใดจะเขียนให้ละเอียดจนไม่มีช่องว่าง ช่องโหว่ไม่มี

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเป็นเพียงแนวทางที่จะนำไปสู่ความสุขของประชาชน ความเจริญของประเทศ ถ้านักการเมืองอาสาเข้ามาบริหารประเทศไปตามเป้าหมายของระบอบประชาธิปไตยคือชาติและประชาชน โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องปัญหาไม่เกิด

แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานักการเมืองขาดสำนึก

หลังจาก ที่ได้นำรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ ที่ว่าใช้มานานล้าสมัยกลับมาแก้ไขใช้อีกเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๖ โดยให้เหตุผลใหม่ว่า เป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ดีที่สุดนั้น จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้เป็นนายกรัฐมนตรีรัฐบาลมั่นคงพอสมควรเพราะมี พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้ควบคุมด้านทหาร และ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ดูแลตำรวจ ต่อมาในเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๔๙๘ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้เดินทางรอบโลกเพื่อดูงานการปกครองของประเทศต่าง ๆ หลังจากที่กลับจากต่างประเทศแล้วได้ให้ร่าง พระราชบัญญัติพรรคการเมืองขึ้นมาใช้เป็นครั้งแรกเพื่อพัฒนาพรรคการเมืองของไทยให้เข้มแข็งและประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ.๒๔๙๘ และ จอมพล ป.พิบูลสงครามได้ตั้งพรรคการเมืองขึ้นมีชื่อว่า "พรรคมนังคศิลา"

รัฐบาลที่มั่นคงก็สามารถเสื่อมถอยได้เพราะคนในรัฐบาลสร้างผลประโยชน์ให้กับตนเอง ทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนั้นการค้าขายกับรัฐบาลมีการผูกขาดหาผลประโยชน์กันอย่างมาก อีกทั้งข้าราชการใช้อำนาจมากเกินไป และที่สำคัญเกิดความขัดแย้งในรัฐบาลเพราะการแย่งชิงอำนาจแย่งผลประโยชน์กัน จนกระทั่งมีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๐ รัฐบาลโกงการเลือกตั้งในรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้กลไกของรัฐบาลทำให้นักศึกษาประชาชนไม่พอใจเดินขบวน

ผลที่นักศึกษาประชาชนเดินขบวนทำให้รัฐบาลต้องประกาศสภาวะฉุกเฉิน และห้ามชุมนุมทางการเมือง ตลอดจนควบคุมหนังสือพิมพ์

ประชาชนเรียกร้องให้ พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติรัฐบาลของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม

ต่อมาวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๐๐ พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติและแต่งตั้งให้นายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อ ๒๑ กันยายน พ.ศ.๒๕๐๐

จากเหตุการณ์ทางการเมืองทำให้เห็นได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ไม่ได้เกิดจากตัวบทกฎหมาย แต่เกิดจากพฤติกรรมของนักการเมืองที่แย่งชิงผลประโยชน์และอำนาจกัน

จริงอยู่ว่าตัวบทกฎหมายเป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศแต่ถ้าคนซึ่งเป็นผู้ใช้กฎหมายเข้าใจเจตนารมณ์ของกฎหมายว่าการดำเนินการทุกอย่างเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมิใช่เพื่อประโยชน์ของตนหรือของกลุ่มตนปัญหาก็ไม่เกิด แต่ที่ปัญหาเกิดเพราะเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน

อย่างเช่นการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๐ ถ้าหากไม่มีการโกงเลือกตั้งปัญหาก็ไม่เกิด และถามว่าโกงเลือกตั้งเพื่ออะไร ก็เพื่อประโยชน์ของตนหรือของกลุ่มตนเป็นสำคัญด้วยเหตุนี้จึงเกิดความขัดแย้ง

ต่อมา พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ตั้งพรรคการเมืองขึ้นมีชื่อว่าพรรคชาติสังคมและมีการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๐ เลือกตั้งเสร็จก็ให้ พล.ท.ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ก็บริหารราชการได้ไม่ราบรื่น เกิดปัญหาการแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ประกอบกับภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ด้วย

เป็นเหตุให้ พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติอีกครั้งเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๑ และยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๖ ยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง

จากเหตุการณ์ทางการเมืองดังที่กล่าวมาจะเห็นว่าปัญหาอยู่ที่พฤติกรรมของนักการเมืองเป็นสำคัญที่หาทางแย่งชิงผลประโยชน์และอำนาจแล้วก็เปลี่ยนกฎหมายแต่พฤติกรรมของนักการเมือง ไม่เปลี่ยนปัญหาก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม

เมื่อ พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติแล้วก็ใช้ประกาศและคำสั่งของคณะปฏิวัติเป็นกฎหมายสูงสุด และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ.๒๕๐๒ จากเหตุการณ์ดังกล่าวถ้าหากเราจะคิดว่าทหารเข้ามาทำการปฏิวัติเป็นการทำลายประชาธิปไตยเป็น การถอยหลังเข้าคลองก็คิดว่าไม่ถูกต้องนัก การปฏิวัติแต่ละครั้งต้องดูสถานการณ์ขณะนั้นว่าเป็นอย่างไรใครได้ประโยชน์ประชาชนหรือนักการเมืองไม่ใช่ดูแต่รูปแบบแล้วด่าทหาร

วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๒ พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีประชาชนแซ่ซ้องต้อนรับการทำงานของท่านบรรยากาศแตกต่างจากปัจจุบันท่านได้ทำคุณงามความดีไว้ไม่น้อยที่ทำให้การเสพฝิ่นเป็นเรื่องผิดกฎหมายและได้ปิดโรงฝิ่นในเวลาต่อมา นอกจากนั้นได้เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรก

แต่หลังจากท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๖ แล้วท่านก็ถูกยึดทรัพย์แต่ผู้เขียนเห็นว่าเงินดังกล่าวไม่น่าจะเป็นเงินที่ได้มาจากการทุจริต แต่เป็นเงินราชการลับซึ่งท่านมีอำนาจใช้ได้ที่คิดเช่นนี้เพราะท่านมิได้มีทรัพย์สินอะไรที่เป็นของท่านมากนักก็มีปกติที่ควรจะมี

อย่างไรก็ตามควรให้ความเป็นธรรมแก่ท่านบ้าง

หลังจากนั้น พล.อ.ถนอม กิตติขจร ได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งในช่วงที่ พล.อ.ถนอม เป็นนายกรัฐมนตรีมีปัญหาทั้งในรัฐบาลเองและปัญหาภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์อีกทั้งถูกกดดันจากนักศึกษาประชาชนเรียกร้องรัฐธรรมนูญ

ในที่สุด จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้เพิ่มอำนาจให้กับวุฒิสภาในการเสนอร่างกฎหมายได้ ยับยั้งกฎหมายได้ อีกทั้งเปิดอภิปรายและลงมติได้ด้วย นอกจากนั้นยังห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมือง

จอมพลถนอมตั้งพรรคการเมืองชื่อว่าพรรคสหประชาไทย และมีการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๒ พรรคสหประชาไทยของจอมพลถนอมได้ ๗๖ ที่นั่ง พรรคประชาธิปัตย์ได้ ๕๗ ที่นั่ง และสมาชิกสภาผู้แทนไม่สังกัดพรรคได้ ๗๑ ที่นั่ง

การลงสมัครรับเลือกตั้งในช่วงนั้นผู้สมัครจะสังกัดพรรคการเมืองก็ได้ หรือไม่สังกัดพรรคการเมืองก็ได้

ทำให้นักการเมืองที่ไม่ได้สังกัดพรรคเรียกร้องผลประโยชน์จากรัฐบาลหากต้องการให้สนับสนุนการออกกฎหมายหรือเรื่องใดของรัฐบาล ซึ่งในสมัยนั้นเรียกสมาชิกสภาผู้แทนพวกนี้ว่าโสเภณีในสภา

รัฐบาลของจอมพลถนอมไม่ได้รับความร่วมมือจากรัฐสภาบริหารราชการไม่ราบรื่น
ในที่สุดรัฐบาลต้องจัดสรรเงินให้กับสมาชิกพรรคคนละหนึ่งล้านบาท
หนึ่งล้านบาทเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๒ ถ้าคิดเป็นเงินปัจจุบันเป็นเงินเท่าไร?
อีกปัญหาหนึ่งคือปัญหาภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๔ จึงได้ทำการปฏิวัติรัฐบาลของตนเองยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๘

จากข้อเท็จจริงทางการเมืองจะพบว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวบทกฎหมาย แต่อยู่ที่พฤติกรรมของนักการเมืองเป็นสำคัญ การแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นเพียงปลายเหตุแต่ต้นเหตุอยู่ที่นักการเมืองและตัวประชาชนเอง

*ดังนั้นการแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ว่าจะกี่ประเด็น... ไม่ว่าจะกี่ครั้ง... ไม่ว่าจะแก้อะไร... ไม่ว่าใครจะเป็นคนแก้... ไม่มีอะไรดีขึ้นไม่ทำให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขมากขึ้นแต่ทำให้นักการเมืองร่ำรวยและผูกขาดมากขึ้น..***ควรแก้พฤติกรรมของคนในชาติและนักการเมืองให้มีสำนึก**

จากประวัติทางการเมืองของไทยที่ผ่านมาทำให้เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองด้วยวิธีการที่ง่ายที่สุดคือการปฏิวัติของคณะทหาร... โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ในขณะนั้นมองเห็นว่าการปฏิวัติของคณะทหารเป็นเรื่องปกติ มิได้กระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนแต่อย่างใดประชาชนยังคงคิดว่าไม่ว่าใครจะมาบริหารประเทศพวกเขาก็ยังคงมีความเป็นอยู่เหมือนเดิม

แต่หลังจากที่คณะปฏิวัติได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๙ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๔ บรรยากาศทางการเมืองไม่เหมือนกับทุกครั้งที่ผ่านมาเนื่องจากการแทรกแซงทางการเมืองของคอมมิวนิสต์ได้เข้ามาในหลายกลุ่มเช่นกลุ่มนักศึกษา กลุ่มนักการเมืองและกลุ่มประชาชน ประกอบกับประชาชนบางกลุ่มไม่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วยวิธีการปฏิวัติรัฐประหาร เป็นผลทำให้เกิดการเรียกร้องประชาธิปไตย และเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ หรือเรียกว่าวันมหาวิปโยค ท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับโปรดเกล้าให้เป็นนายกรัฐมนตรี และได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เป็นฉบับที่ ๑๐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ และเป็นที่กล่าวขานกันว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา

ในที่สุดรัฐธรรมนูญฉบับที่ว่าดีที่สุดก็ต้องถูกยกเลิกจากคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เนื่องจากนักการเมืองแย่งชิงผลประโยชน์และแย่งชิงอำนาจทางการเมืองกัน กล่าวคือหลังจากที่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ แล้วก็ได้มีการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๘ มีการซื้อเสียงและใช้อิทธิพลในการเลือกตั้ง ผลการเลือกตั้งพรรคประชาธิปัตย์ได้คะแนนเสียงมากที่สุดคือ ๗๒ เสียง แต่ก็ไม่สามารถตั้งรัฐบาลได้เนื่องจากไม่ได้รับความไว้วางใจจากสภา จริงแล้วก็เกิดจากการแย่งชิงกันเพื่อที่จะเข้าไปมีอำนาจโดยอาศัยช่องว่างของรัฐธรรมนูญ

เนื่องจากพรรคประชาธิปัตย์ไม่สามารถตั้งรัฐบาลได้ พรรคกิจสังคมซึ่งมีเสียงเพียง ๑๘ เสียงได้จัดรวบรวมพรรคต่าง ๆ ถึง ๑๔ พรรค จัดตั้งรัฐบาลผสมเกิดรัฐมนตรีระบบโควตาโดยพรรคการเมืองใดมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากก็จะได้รัฐมนตรีมาก การแย่งชิงและต่อรองเพื่อจะเข้าไปบริหารกระทรวงใหญ่ และผลของการแย่งชิงอำนาจของพรรคการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งการทุจริตในการบริหารราชการและทุจริตโครงการเงินผันเป็นผลทำให้ต้องยุบสภา

จากเหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าวไม่ได้เกิดจากตัวบทของรัฐธรรมนูญแต่เกิดจากพฤติกรรมของนักการเมืองที่มุ่งเข้ามามีอำนาจทางการเมืองเพื่อประโยชน์ของตนเองเพื่อความมั่งคั่งของตนเองหากนักการเมืองมุ่งมั่นเพื่อเข้ามาทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติไม่จำเป็นที่จะต้องแย่งกันเป็นรัฐมนตรีหรือแย่งกระทรวงที่จะเข้าไปบริหารประเทศ อยู่กระทรวงไหนก็สามารถสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติประชาชนได้ แต่การแย่งกระทรวงกันเพื่อเข้าไปบริหารเพราะงบประมาณของแต่ละกระทรวงไม่เท่ากัน กระทรวงใหญ่จะมีงบประมาณมากสามารถหาประโยชน์ได้มากนี่ต่างหากที่ทำให้เกิดปัญหาทางการเมืองมาจนทุกวันนี้

ไม่ว่าจะร่างรัฐธรรมนูญอย่างไรหากนักการเมืองยังคงมุ่งเข้ามาแสวงหาอำนาจและประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่มีวันหมดสิ้น

การแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์จากการเมืองขณะนั้นเป็นผลทำให้เกิดกลุ่มนวพล กลุ่มกระทิงแดง เกิดองค์กรของนิสิตนักศึกษาหลากหลายกลุ่ม เกิดการปลุกระดมให้เกิดความแตกแยกของกลุ่มต่าง ๆ และเกิดความรุนแรงเกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคม เป็นผลทำให้ พลเรือเอกสงัด ชลออยู่ นำทหารทำการปฏิวัติและเรียกตัวเองว่าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน

การปฏิวัติรัฐประหารของทหารแต่ละครั้งหากมองกันด้วยความเป็นธรรมแล้วไม่ได้เกิดจากความต้องการที่ทหารจะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์แต่ทำการปฏิวัติเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาของชาติที่เกิดขึ้นในขณะนั้นไม่ให้ลุกลามมากยิ่งขึ้น

พลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ทำการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินแล้วให้พลเรือนเข้ามาบริหารประเทศก็ไม่ประสบผลสำเร็จประชาชนไม่พอใจรัฐบาล จึงทำการปฏิวัติซ้อนอีกครั้งเพื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๑ แล้วประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๒ และให้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๓ ขึ้นมาตามคำแนะนำของนักวิชาการและตามความต้องการของประชาชนเพื่อที่จะทำให้การเมืองเข้มแข็ง ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๒๑

รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๓ นี้ ไม่ต้องการให้มีการซื้อสิทธิขายเสียงและไม่ให้เกิดการผูกขาดทางการเมือง จึงใช้เขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง คือ มีเขตใหญ่รวมกันทั้งจังหวัด เรียกว่าจะซื้อเสียงก็ต้องใช้เงินมากยากต่อการซื้อเสียง นอกจากนั้นยังบังคับให้นักการเมืองที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมืองด้วย เรื่องนี้ก็มาจากนักวิชาการที่วิพากษ์วิจารณ์และเสนอว่าถ้ารัฐบาลจะเข้มแข็งจะต้องมีพรรคการเมืองที่เข้มแข็ง เพราะที่ผ่านมานักการเมืองจะสังกัดพรรคการเมืองหรือไม่สังกัดพรรคการเมืองก็ได้ทำให้มีการซื้อขายเสียงกันในสภา ดังนั้นถ้าจะแก้การซื้อขายเสียงก็บังคับให้นักการเมืองต้องสังกัดพรรค แต่จนตราบเท่าทุกวันนี้การสังกัดพรรคของนักการเมืองไม่ได้ทำให้การเมืองไทยดีขึ้น เพราะเราเปลี่ยนแต่บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแต่ไม่ได้เปลี่ยนพฤติกรรมของนักการเมือง ไม่ได้เสริมสร้างให้ประชาชนเคารพกฎหมาย

นอกจากกฎหมายบังคับให้นักการเมืองต้องสังกัดพรรคการเมืองแล้ว ยังบังคับพรรคการเมือง ที่ส่งผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งต้องส่งไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และจะต้องส่งให้ครบทุกเขตหากส่งไม่ครบทุกเขตจะต้องถูกยุบพรรค หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นนี้มีเจตนาดี คือต้องการให้มีพรรคการเมืองใหญ่ ๆ เมื่อเป็นรัฐบาลแล้วจะได้ไม่ต้องเป็นรัฐบาลผสม การเมืองจะได้เข้มแข็ง

แต่ทุกอย่างไม่ได้ดำเนินไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายการแย่งชิงผลประโยชน์ของนักการเมืองยังคงมีอยู่และดูจะทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ

จริงอยู่ว่าประเทศชาติบ้านเมืองก็มีการพัฒนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นประชาชนมีความสะดวกสบายมากขึ้นการคมนาคมสะดวกรวดเร็วมากขึ้น

แต่เบื้องหลังของความเจริญเต็มไปด้วยการทุจริตของนักการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม เกิดปัญหาที่ตามมากับความเจริญ คือปัญหาสิ่งแวดล้อมปัญหาการทุจริตปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ

ตลอดระยะเวลาที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๓ ปฏิเสธไม่ได้ว่าประเทศชาติเจริญขึ้นในขณะเดียวกันก็เกิดธุรกิจการเมืองขยายวงกว้างออกไปสร้างความเสียหายให้กับสังคมประเทศชาติอย่างที่ไม่สามารถจะคำนวณเป็นตัวเลขได้ที่สำคัญไม่เกิดความเป็นธรรมในสังคม

ปัญหาทุจริตการเลือกตั้ง ปัญหาการแสวงหาผลประโยชน์ของนักการเมือง ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ปัญหานักการเมืองเข้าไปแทรกแซงข้าราชการประจำ ฯลฯ ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้เกิดจากตัวบทของรัฐธรรมนูญ แต่เกิดจากพฤติกรรมของนักการเมืองและกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมของไทยเราไม่ได้พัฒนาให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตยการแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ได้ช่วยให้ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาให้น้อยลงได้ต้องแก้ที่สำนึก

ในช่วงที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๓ ตั้งแต่วันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ถึงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๔ เป็นช่วงที่นักการเมืองเข้ามาหาประโยชน์มากจนเรียกว่าเป็นการทำธุรกิจการเมือง หรือนักหนังสือพิมพ์เรียกรัฐบาลว่าบุฟเฟ่คาบิเนต โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นเหตุทำให้คณะทหารออกมาทำการปฏิวัติเรียกตัวเองว่าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติและได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๓ และประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๔ เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๔ โดยได้แต่งตั้ง พล.อ.สิทธิ จิระโรจน์ เป็นประธานคณะกรรมการตรวจสอบนักการเมืองที่ทุจริต **ปรากฏว่ามีนักการเมืองจำนวนหนึ่งไม่สามารถชี้แจงที่มาที่ไปของเงินที่มีจำนวนมากได้ว่าได้มาอย่างไร**

ต่อมาคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๕ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๔ มีสองสภา คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๓๖๐ คน และสมาชิกวุฒิสภา ๒๗๐ คน การเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตรวมเบอร์ ให้ประธานวุฒิสภาเป็นประธานรัฐสภา ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง และพรรคการเมืองที่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องส่งผู้สมัครไม่น้อยกว่า ๑๒๐ คน หลังจากการเลือกตั้งเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕ สภาได้มีมติให้ พล.อ.สุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรีทำให้ประชาชนเรียกร้องและกดดันสภาให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ

รัฐสภาได้แก้ไขรัฐธรรมนูญให้นายกรัฐมนตรีต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทน และประธานรัฐสภามาจากประธานสภาผู้แทนราษฎร และพรรคการเมืองที่ส่งผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งต้องส่งผู้ลงสมัครอย่างน้อยหนึ่งในสี่ของสมาชิกสภาผู้แทนที่มีอยู่ของสภา อีกทั้งให้ผู้มีอายุ ๑๘ ปีบริบูรณ์มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

หลังจากนั้นประชาชนได้เรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมือง รัฐสภาขณะนั้นจึงได้มีมติให้แก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๕ มาตรา ๒๑๑ ให้มีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อจัดทำรัฐธรรมนูญและได้ร่างเสร็จประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เกิดบทบัญญัติใหม่ ๆ หลายอย่าง อาทิ

อำนาจนิติบัญญัติประกอบไปด้วยสองสภา คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาแต่เดิมนั้นสมาชิกสภาผู้แทนมาจากการเลือกตั้งแบบเขตเพียงอย่างเดียว แต่ได้เปลี่ยนเป็นเลือกตั้งแบบเขตเดียวเบอร์เดียว และในระบบบัญชีรายชื่อซึ่งไม่เคยมีมาก่อน แต่ถึงแม้จะเปลี่ยนการเลือกตั้งอย่างไร ก็ตามไม่ได้ทำให้การเลือกตั้งบริสุทธิ์ยุติธรรมขึ้นมา ดูว่าจะมีปัญหามากขึ้นซื้อเสียงขายเสียงกันราคาแพงขึ้นลงทุนในการเลือกตั้งของนักการเมืองแต่ละคนมากกว่าเงินเดือนที่จะได้

จึงบอกว่าแก้ไขรัฐธรรมนูญอีกกี่ครั้งปัญหาการเข้าสู่อำนาจไม่ชอบก็ยังคงมีและหนักขึ้นเพราะคนส่วนหนึ่งขาดสำนึก

ส่วนสมาชิกวุฒิสภาก็มาจากการแต่งตั้งตลอดมาและมาเลือกตั้งทั้งหมดตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.๒๕๔๐ ผู้ที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นวุฒิสภาก็มาจากครอบครัวของสมาชิกสภาผู้แทนพอร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.๒๕๕๐ ก็เปลี่ยนใหม่อีกให้สมาชิกวุฒิสภาส่วนหนึ่งมาจากการเลือกตั้งจังหวัดละหนึ่งคนส่วนที่เหลือให้มาจากคณะกรรมการสรรหา

ประเทศไทยก็แก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อที่จะไปแก้ไขพฤติกรรมของคนในชาติมันทำไม่ได้ ให้แก้รัฐธรรมนูญอีกร้อยครั้งถ้าคนไทยส่วนหนึ่งยังขาดสำนึกก็อย่าหวังว่าจะเป็นประชาธิปไตย

เรื่องของการนับคะแนนการเลือกตั้งไม่ว่าจะนับที่หน่วยเลือกตั้งหรือนับที่เขตเลือกตั้งก็ยังคงมีปัญหาจะแก้ไขรัฐธรรมนูญอย่างไรการโกงการเลือกตั้งก็ยังคงมีอยู่

ปัญหาของประเทศไทยเป็นปัญหาที่พฤติกรรมของคน... ทำอย่างไรจะให้คนมีสำนึกเรื่องนี้คงไม่ได้เริ่มที่ประชาชน จะต้องเริ่มที่นักการเมืองเริ่มที่รัฐบาล

การแก้ไขรัฐธรรมนูญก็เป็นเพียงปลายเหตุ

ตราบใดที่นักการเมืองและผู้บริหารยังขาดสำนึกประเทศไทยก็ยังคงจะต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่อย่างนี้

นักการเมืองเพียงแต่คิดว่าเข้าไปเป็นนักการเมืองแล้วจะได้ผลประโยชน์อะไร ไม่ได้คิดเลยว่าจะทำอะไรให้กับประเทศชาติประชาชนบ้างหรือทำก็เป็นการแอบแฝงเพื่อตนเอง

ตั้งแต่มีการเลือกตั้งมาการเลือกตั้งอยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ก็เห็นว่ากระทรวงมหาดไทยควบคุมดูแลตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาถึงกระทรวง อย่างนี้สามารถใช้อิทธิพลได้ โกงเลือกตั้งก็ได้ เรียกว่าอำนาจล้นฟ้าเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ก็คิดกันว่าอย่างนี้ไม่บริสุทธิ์ ไม่ยุติธรรม ต้องมีองค์กรอิสระจะได้เป็นกลางในการเลือกตั้ง พอร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.๒๕๔๐ ก็ให้มีคณะกรรมการเลือกตั้งมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการเลือกตั้งให้บริสุทธิ์ยุติธรรม แต่เห็นว่าตั้งแต่มีคณะกรรมการเลือกตั้งมาก็ยังไม่เห็นว่าการเลือกตั้งจะดีขึ้น ทุกอย่างก็ยังวนเวียนอยู่ที่ปัญหาเดิม

จึงอยากจะบอกว่าการเปลี่ยนตัวบทหรือการแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ได้ทำให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขขึ้นแต่เป็นประโยชน์แก่นักการเมืองมากขึ้น นักวิชาการก็คิดได้แต่การแก้ไขรัฐธรรมนูญ แก้ทำไมครับ ไม่ใช่แก้ไม่ได้ แต่แก้ไขรัฐธรรมนูญแล้วประชาชนดีขึ้นหรือไม่แทบจะไม่ได้เกี่ยวกับประชาชนสักนิด

การแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ใช่แก้ไขไม่ได้ แต่แก้แล้วได้อะไร
การเข้าสู่อำนาจบริสุทธิ์ ยุติธรรมขึ้นบ้างหรือไม่... ตอบได้เลยว่าไม่
ประชาชนได้อะไรจากการแก้ไขรัฐธรรมนูญ... ก็ไม่ได้
ความเหลื่อมล้ำทางสังคมลดลงหรือไม่... ก็ยังคงเดิมหรือมากขึ้น

ที่กล่าวอย่างนี้มิใช่มองในแง่ลบแต่อยากจะบอกว่าการแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ได้ทำให้อะไรดีขึ้นสักเท่าไร สิ่งสำคัญจะต้องสร้างสำนึกให้กับคนในชาติแบบอย่างที่ดีคือนักการเมือง

การกระทำผิดทางการเมืองควรให้เว้นวรรคทางการเมืองตลอดชีวิต ไม่อย่างนั้นก็แก้ไม่ได้...องค์กรทางการเมืองทุกองค์กรควรมีสำนึกมองเห็นประเทศชาติเป็นหลัก มิใช่เห็นแก่ตัวเห็นแก่สมัครพรรคพวก

รัฐธรรมนูญไทยเราได้เปลี่ยนมาแล้วถึง ๑๘ ฉบับทั้งฉบับปัจจุบันดูเหมือนปัญหาต่าง ๆ ยังคงเหมือนเดิมหรือพัฒนาในทางที่เลวร้ายมากขึ้น อย่างเช่น การทุจริตปัจจุบันเป็นการทุจริตเชิงนโยบายแทนที่จะโกงจากการอนุมัติในการจัดซื้อจัดจ้าง แต่เป็นการโกงในการเสนอโครงการใหญ่ ๆ ที่มีเงินจำนวนมาก

ผู้เขียนขอสรุปความคิดเห็นของผู้เขียนว่า การแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนักเพราะปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นจากตัวบทกฎหมายโดยตรงแต่เกิดจากพฤติกรรม ของคนทั้งนักการเมืองข้าราชการและประชาชนที่มีพฤติกรรมในทางตรงข้ามกับหลักการของระบอบประชาธิปไตย คือมิได้มุ่งกระทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม แต่นักการเมืองและผู้มีอำนาจบางส่วนมุ่งที่ผลประโยชน์ส่วนตน

ที่สำคัญคือพฤติกรรมและแนวคิดของคนในชาติส่วนหนึ่งสวนทางกับระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคไม่น้อย ถึงแม้จะมีการเรียกร้องระบอบประชาธิปไตยกันเต็มท้องถนนในช่วงหลายปีตลอดมาดูไม่ได้เสริมสร้างประชาธิปไตยสักเท่าใด

ครูบาอาจารย์เองเสนอความคิดเห็นก็แฝงไปด้วยผลประโยชน์ส่วนตนชื่อเสียงและโอกาสที่จะได้จากนักการเมืองทำให้ระบอบประชาธิปไตยผิดเพี้ยนไป

การแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นเพียงปลายเหตุแทบจะไม่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยสักเท่าใด ต้องแก้ที่จิตสำนึกของนักการเมือง ข้าราชการลงมาถึงประชาชน

บรรณานุกรม

สุพจน์ ด่านตระกูล, ประวัติรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑ นนทบุรี: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม(ประเทศไทย) ๒๕๕๐

สะอาด จันทร์ดี, รัฐธรรมนูญแบบไหนแก้ไขปัญหาชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑ โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด ๒๕๕๐

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพ, สุขภาพใจ ๒๕๕๑

เสน่ห์ จามริก, การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพ, โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๔๙

สมคิด เลิศไพฑูรย์, กฎหมายรัฐธรรมนูญ:หลักการใหม่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๔๐, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘

กนก วงษ์ตระหง่าน, งานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลำดับที่๖ การเมืองในระบอบประชาธิปไตยไทย,พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพ, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗

สุรชัย ยิ้มประเสริฐ, สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพ พี.เพรส, ๒๕๕๑